

УДК 658.15:336.01]

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ВТРАТИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

І. Приймак

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено поняття ризику втрати фінансової стійкості підприємства як результату невизначеності; виділено основні причини та чинники ризику, а також запропоновано схему процесу управління фінансовою стійкістю підприємства з підсистемою управління ризиком.

Ключові слова: фінансова стійкість підприємства, ризик втрати фінансової стійкості, чинники ризику, управління ризиком.

Управління фінансовою стійкістю підприємства здійснюється в умовах невизначеності, зумовленої науковим прогресом, нестабільністю політичної ситуації, зростанням конкуренції на товарних і фінансових ринках, посиленням глобалізаційних процесів та дефіцитом інформації, а також за наявності різноманітних способів і варіантів перетворення можливостей у дійсність та багатоваріантності реалізації управлінських рішень. У момент прийняття будь-якого рішення дуже часто неможливо отримати чітку та вичерпну інформацію щодо зовнішніх та внутрішніх чинників, які визначатимуть майбутній стан середовища реалізації стратегії підприємства. Так проявляється сутність невизначеності як об'єктивної форми існування навколишнього середовища.

Велика ймовірність виникнення “стратегічних несподіванок” призводить до виникнення ризику зниження фінансової стійкості, що зумовлює необхідність приймати стратегічні фінансові рішення і поза циклами планування з метою швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища. Це, в свою чергу, потребує створення відповідної підсистеми контролю ризику обраної стратегії та управління ризиком втрати фінансової стійкості.

Метою статті є з'ясувати сутність ризику втрати фінансової стійкості підприємства та виділити основні причини та чинники, які призводять до погіршення стійкості його фінансового стану.

Під невизначеністю у системі, зазвичай, розуміють ситуацію, коли повністю чи частково відсутня інформація про можливий стан системи та зовнішнього середовища, що спричинює до відхилення показників її функціонування від очікуваних значень. У теорії рішень і теорії ігор виокремлюють три типи невизначеності: невизначеність “природи” (тобто зовнішнього середовища відносно досліджуваної системи); невизначеність цілей системи; невизначеність дій суперника (конкурента) [5, с. 537].

Невизначеність формується під впливом різноманітних чинників. Наприклад, В. Вітлінський та С. Наконечний [2, с. 35–36] причини виникнення невизначеності поділяють на три групи: чинники, які неможливо точно спрогнозувати; економічно обґрунтована неповнота інформації; “організована” невизначеність чи асиметрія інформації. В. Савчук також виокремлює три основних чинники економічної невизначеності, а саме: тимчасова невизначеність, зумовлена тим, що неможливо точно спрогнозувати поведінку того чи іншого чинника у майбутньому; невизначеність ринкової кон'юнктури; невизначеність поведінки учасників у ситуації конфлікту інтересів [4, с. 13]. За джерелами впливу всі чинники невизначеності можна розділити на чотири групи [6, с. 95]: ринкові, галузеві, операційні (притаманні конкретному підприємству) та фінансові. Отже, джерелом невизначеності, що спричинює до ризику, є усі стадії виробничого процесу – від купівлі та постачання сировини, матеріалів, комплектуючих виробів до продажу продукції.

На практиці, як зазначає К. Сіо, майже всі довгострокові рішення приймаються в умовах ризику та невизначеності [3, с. 176]. Якщо, приймаючи рішення, виходять не з однієї певної ситуації у зовнішньому середовищі, а із декількох можливих ситуацій, то прийняття рішень здійснюється в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Якщо можна задати ймовірність настання тієї чи іншої ситуації у зовнішньому середовищі, то прийняття рішень здійснюється в умовах ризику. Отже, невизначеність – це стан зовнішнього середовища, а ризик – це похідна від стану невизначеності, що описує імовірність небажаної події.

В економічній теорії під ризиком, зазвичай, розуміють можливість настання ситуації чи одержання результатів, яких не очікують. Ці результати можуть бути як сприятливими, так і несприятливими, адже кожному шансу одержати прибуток протистоїть можливість зазнати збитку.

Ризик зниження фінансової стійкості підприємства, як правило, визначають як ймовірність виникнення фінансових втрат через неефективну структуру капіталу, що спричинює до розбалансованості грошових потоків підприємства [1; 3]. Таке визначення ризику фінансової стійкості враховує лише один із чинників фінансової стійкості підприємства – структуру джерел фінансування та характеризує ймовірність зниження фінансової стійкості у поточному періоді. У довгостроковому періоді стійкість його фінансової системи формується під впливом сукупності чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, а можливість зниження її рівня пов'язана із великою кількістю ризиків.

З огляду на сказане вище пропонуємо під ризиком зниження фінансової стійкості розуміти ймовірність погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання (його банкрутство) унаслідок реалізації альтернативного фінансового рішення в умовах невизначеності.

Головними проявами цього ризику є зниження рівня прибутковості підприємства (чи зниження ефективності його фінансової діяльності) та можливість його банкрутства протягом певного періоду часу. У довгостроковій перспективі ризик зниження фінансової стійкості підприємства генерується як неефективною системою управління фінансами підприємства, невизначеністю цілей його фінансової діяльності, так і невизначеністю зовнішнього фінансового середовища. Оскільки ризик є похідною від стану невизначеності (як природи, так і цілей), ми зробили спробу здійснити аналіз головних ризиків фінансової стійкості, які є результатом виникнення невизначеності, а також виокремили можливі причини та чинники ризиків (див. таблицю).

Причинами ризику при формуванні фінансової стратегії підприємства вважаємо не заплановані події, які потенційно можуть виникнути та спричинити відхилення від обраної стратегії. Результатом виникнення причин ризику буде небажаний розвиток подій, наслідки якого спричинять до відхилення від визначеної стратегічної фінансової цілі підприємства. Чинниками ризику будуть умови, які можуть спровокувати чи сприяти виникненню причин ризику.

Отже, до основних ризиків, що можуть спричинити до зниження фінансової стійкості підприємства, належать:

1. *Ризик неефективної структури капіталу.* Розглянемо випадок, коли структура джерел фінансування є недосконалою (подія A_1).

Причинами виникнення такої ситуації можуть бути: значна частка в структурі капіталу короткострокових позик (A_{11}); розміщення акцій на фондовому ринку за ціною, нижчою від запланованої (A_{12}); знецінення унаслідок високого рівня інфляції амортизаційного фонду (A_{13}); зростання відсоткових ставок за короткостроковими кредитами комерційних банків (A_{14}); відмова банку видати довгостроковий кредит (A_{15}); помилка працівників фінансової служби при обчисленні необхідної суми позикових коштів (A_{16}) тощо. Тоді ймовірність виникнення події A_1 дорівнюватиме:

$$P(A_1) = \sum_{j=1}^{q_1} P(A_{1j}) - \sum P(A_{11}A_{12}) + \sum P(A_{11}A_{12}A_{13}) - \dots + (-1)^{q_1-1} P(A_{11}\dots A_{1q_1}), \quad (1)$$

де q_1 – кількість врахованих причин виникнення події A_1 .

Головні ризики, що впливають на рівень фінансової стійкості підприємства як наслідок невизначеності*

Ризики	Види невизначеності									
	невизначеність соціально-економічної ситуації	невизначеність, зумовлена недосконалістю законодавства	невизначеність на товарних ринках	невизначеність дій конкурентів	невизначеність на фінансовому ринку	невизначеність фінансового стану підприємства	невизначеність через низьку якість організації управління	невизначеність, зумовлена НТП	невизначеність форс-мажор	загальна невизначеність
Ризик неефективної структури капіталу	$P(A_{13})$				$P(A_{12})$ $P(A_{14})$ $P(A_{15})$	$P(A_{11})$	$P(A_{16})$			(1)
Ризик зниження ліквідності					$P(A_{23})$	$P(A_{22})$	$P(A_{21})$			(2)
Кредитний ризик			$P(A_{31})$			$P(A_{33})$			$P(A_{32})$	(3)
Податковий ризик		$P(A_{41})$ $P(A_{42})$ $P(A_{43})$ $P(A_{44})$					$P(A_{45})$			(4)
Інвестиційний ризик			$P(A_{31})$		$P(A_{52})$ $P(A_{54})$	$P(A_{52})$	$P(A_{55})$	$P(A_{51})$		(5)
Ризик операційної діяльності	$P(A_{66})$		$P(A_{42})$ $P(A_{43})$	$P(A_{64})$	$P(A_{65})$	$P(A_{65})$		$P(A_{61})$ $P(A_{64})$	$P(A_{61})$	(6)
Ризик неефективності організаційної структури підприємства			$P(A_{71})$		$P(A_{71})$		$P(A_{71})$	$P(A_{71})$		(7)

* Примітка: складено автором на основі [1].

Чинниками ризику будуть: значна частина залучених коштів у структурі капіталу; низький рівень управління фінансовою діяльністю; загальна нестабільність соціально-економічної ситуації в країні.

2. *Ризик зниження ліквідності підприємства.* Розглянемо ситуацію, коли підприємство несе збитки через брак коштів в необхідний період часу і, як наслідок, невиконання взятих зобов'язань (подія A_2).

Можливими причинами виникнення такої ситуації будуть: помилки при складанні бюджету руху грошових коштів (A_{21}); зростання обсягу простроченої дебіторської заборгованості (A_{22}); неможливість отримати короткостроковий банківський кредит для погашення касових розривів (A_{23}) і т. д. Тоді ймовірність настання події A_2 :

$$P(A_2) = \sum_{j=1}^{q_2} P(A_{2j}) - \sum P(A_{21}A_{22}) + \dots + (-1)^{q_2-1} P(A_{21} \dots A_{2q_2}), \quad (2)$$

де q_2 – кількість врахованих причин виникнення події A_2 .

Чинниками ризику ліквідності будуть низький рівень організації фінансового планування, кризова ситуація у взаєморозрахунках підприємства, несприятлива кон'юнктура фінансового ринку, неефективність господарського законодавства.

3. *Кредитний ризик*, пов'язаний зі збитками, які виникають у ситуації, коли контрагенти частково або повністю не можуть виконати свої кредитні зобов'язання (подія A_3).

До основних причин виникнення кредитного ризику підприємства варто віднести несвоєчасну оплату покупцем за одержані товари (A_{31}); неплатоспроможність покупця, що пов'язана зі знищенням частини його бізнесу (A_{32}); зростання обсягів дебіторської заборгованості (A_{33}) тощо. Ймовірність настання події A_3 визначається за формулою:

$$P(A_3) = \sum_{j=1}^{q_3} P(A_{3j}) - \sum P(A_{31}A_{32}) + \dots + (-1)^{q_3-1} P(A_{31}\dots A_{3q_3}), \quad (3)$$

де q_3 – кількість врахованих причин виникнення події A_3 .

Чинниками кредитного ризику можуть бути: кризова ситуація у взаєморозрахунках підприємства, відсутність розвинутої системи страхування кредитних ризиків, неплатоспроможність покупців через виникнення форс-мажорних ситуацій.

4. *Податковий ризик*, який здійснює суттєвий вплив на результати роботи вітчизняних підприємств, пов'язаний із непослідовною податковою політикою держави (подія A_4).

Причини виникнення податкового ризику – введення нових податків і зборів на здійснення окремих видів діяльності (A_{41}); збільшення ставки оподаткування (A_{42}); зміна термінів та умов сплати податків (A_{43}); відміна податкових пільг (A_{44}); сплата штрафів та пені за порушення податкового законодавства (A_{45}) і т. д. Тоді ймовірність настання події A_4 :

$$P(A_4) = \sum_{j=1}^{q_4} P(A_{4j}) - \sum P(A_{41}A_{42}) + \dots + (-1)^{q_4-1} P(A_{41}\dots A_{4q_4}), \quad (4)$$

де q_4 – кількість врахованих причин виникнення події A_4 .

Чинниками податкового ризику є непослідовна політика уряду, неузгодженість податкового законодавства, низький рівень знань у галузі вітчизняного податкового законодавства працівників бухгалтерії.

5. *Інвестиційний ризик* характеризує ймовірність фінансових збитків в процесі здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності (подія A_5).

До причин виникнення збитків унаслідок нереалізації інвестиційних проектів і здійснення фінансових інвестицій, на наш погляд, варто віднести: втрату інвестиційної привабливості проекту через зміну ситуації на ринку (A_{51}); несвоєчасне фінансування інвестиційного проекту (A_{52}); несвоєчасну підготовку інвестиційного проекту (A_{53}); зниження вартості цінних паперів, які належать підприємству (A_{54}) тощо. Ймовірність виникнення події A_5 :

$$P(A_5) = \sum_{j=1}^{q_5} P(A_{5j}) - \sum P(A_{51}A_{52}) + \dots + (-1)^{q_5-1} P(A_{51}\dots A_{5q_5}) \quad (5)$$

де q_5 – кількість врахованих причин виникнення події A_5 .

Чинники інвестиційного ризику – нестабільність темпів і пропорцій зміни цін, рівень підприємницької активності в країні та регіонах, науково-технічний прогрес, розвиток фондового ринку.

6. *Ризик операційної діяльності*, пов'язаний із виникненням фінансових втрат через збої в процесі виробничо-господарської діяльності підприємства (подія A_6).

Причинами операційного ризику можуть бути: збій комп'ютерних систем і поломка обладнання (A_{61}); зниження попиту на продукцію підприємства (A_{62}); падіння цін на продукцію підприємства (A_{63}); впровадження конкурентом нових технологій, що передбачає зниження ціни на товар (A_{64}); неможливість одержати кошти для поповнення оборотного капіталу (A_{65}); зниження купівельної спроможності населення (A_{66}) і т. д. Ймовірність виникнення операційного ризику (події A_6):

$$P(A_6) = \sum_{j=1}^{q_6} P(A_{6j}) - \sum P(A_{61}A_{62}) + \dots + (-1)^{q_6-1} P(A_{61}\dots A_{6q_6}), \quad (6)$$

де q_6 – кількість врахованих причин виникнення події A_6 .

Чинники операційного ризику: погіршення соціально-економічної ситуації в країні, науково-технічний прогрес, висока зношеність обладнання, криза в галузі, до якої належить підприємство, неефективна система фінансового планування.

7. *Ризик неефективності організаційної структури підприємства*. Розглянемо випадкову подію неефективності функціонування організаційної структури підприємства у разі введення нових функцій (A_7).

Вважаємо, що причиною виникнення цього виду ризику є неправильно побудована організаційна структура підприємства, в тому числі його фінансової служби – подія A_{71} . Тоді ймовірність настання події A_7

$$P(A_7) = P(A_{71}) \quad (7)$$

Чинниками ризику є зміни на фінансових і товарних ринках, що зумовлюють необхідність введення нових видів робіт, створення нових підрозділів, зміни технології управління; науково-технічний прогрес.

Ідентифікувавши основні ризики фінансової стійкості, виникає необхідність їх оцінити, оскільки управляти можна лише проаналізованим ризиком. З цією метою необхідно одночасно визначати два показники – ймовірність виникнення ризику та величину збитків, які виникли внаслідок його дії. Детальний аналіз ризиків, які впливають на стійкість фінансової системи підприємства, дає змогу ідентифікувати потенційну небезпеку та її джерела, а оцінивши наслідки, здійснити заходи щодо локалізації чи мінімізації негативного прояву чинників ризику.

Важливим інструментом забезпечення фінансової стійкості підприємства у довгостроковому періоді є комплекс заходів і процедур з управління ризиками, які впливають на її рівень. Організація ризик-менеджменту на підприємстві дає змогу одночасно вирішувати чи створювати сприятливі умови для вирішення основних завдань його діяльності, серед яких: планування очікуваних прибутків і збитків, зниження непередбачуваних витрат, оптимізація податкових платежів, підвищення кредитного та інвестиційного рейтингу, підвищення фінансової стійкості тощо. Вирішення цих завдань сприятиме досягненню стратегічних фінансових цілей підприємства.

Заслуговує на увагу дослідження власне процесу управління ризиком, під яким розуміємо системну роботу, що об'єднує комплекс заходів щодо ідентифікації та аналізу ризиків, розробки та впровадження заходів для оптимізації управління в умовах ризику. В умовах промислового підприємства управління ризиком базується на концепції прийнятного ризику, що передбачає можливість раціонального впливу на рівень ризику та доведення його до прийнятного значення.

На нашу думку, підсистема управління ризиком фінансової стійкості підприємства, як невід'ємна складова системи стратегічного управління фінансовою стійкістю підприємства в умовах невизначеності, реалізується у вигляді двоступеневого комплексу заходів оцінки й управління ризиком зниження фінансової стійкості (рис. 1).

Такий підхід зумовлений подвійною реакцією стратегічного управління на зовнішні зміни: довгостроковою та оперативною водночас. Довгострокову реакцію закладено в стратегічних планах, а оперативна – реалізується в режимі реального часу. Тому підсистема управління ризиком на підприємстві повинна передбачати контроль та управління ризиками як при ухваленні стратегічних рішень, так і при їхній реалізації шляхом тактичних та оперативних рішень.

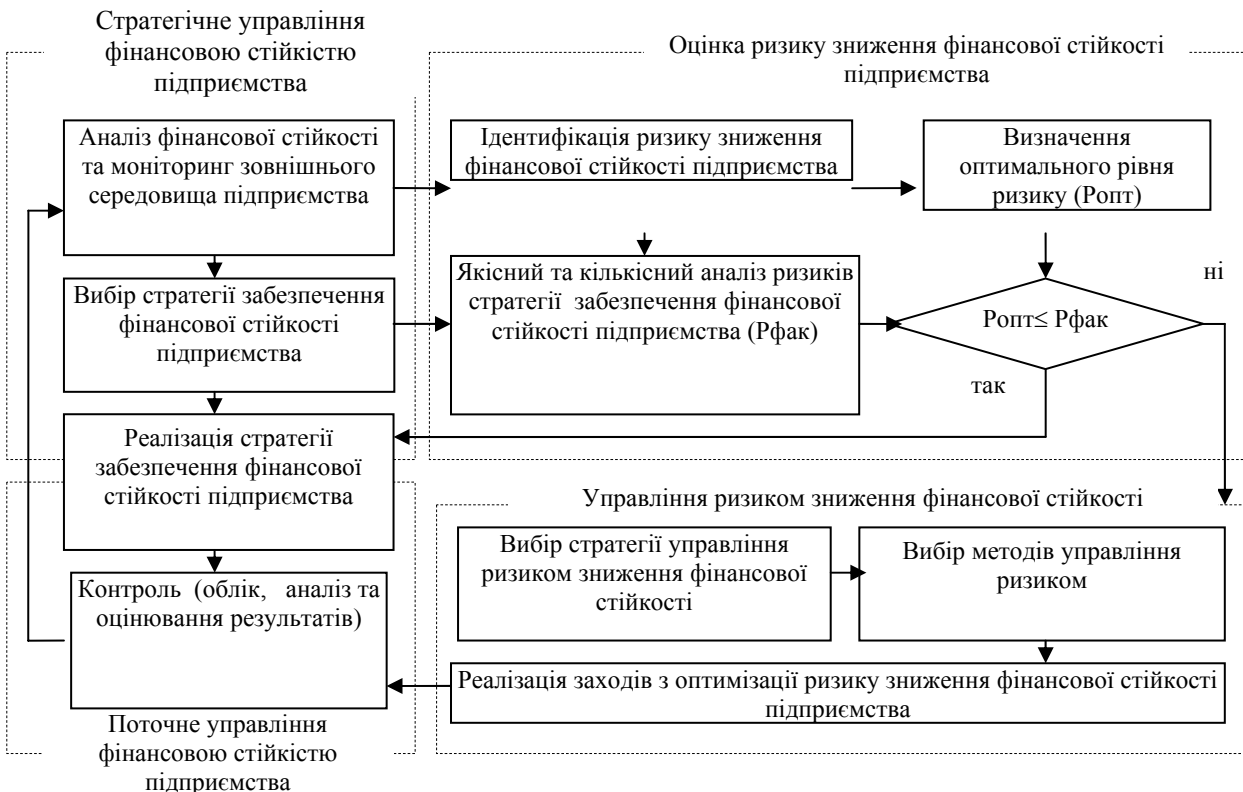

Рис. 1.Схема процесу управління фінансовою стійкістю із підсистемою управління ризиком

Реалізація заходів з управління ризиками зниження фінансової стійкості підприємств здійснюється в усіх структурних підрозділах промислового підприємства (рис. 2).

Заходи, спрямовані на оптимізацію ризиків фінансової стійкості суб'єкта господарювання, не повинні знижувати стійкості його фінансового середовища. Систему управління ризиками зниження фінансової стійкості можна вважати ефективною лише у випадку, якщо витрати на їхню оптимізацію будуть меншими від суми очікуваних збитків.

Види ризиків	Структурні підрозділи підприємства								
	підсистема управління підприємством	стратегічне управління	маркетинг і збут	фінанси	постачання	виробництво	дослідження і розвиток	транспорт	персонал
1. Ризик неефективної структури капіталу									
2. Ризик зниження ліквідності									
3. Кредитний ризик									
4. Податковий ризик									
5. Інвестиційний ризик									
6. Ризик операційної діяльності									
7. Ризик неефективності організаційної структури підприємства									

■ – підрозділи в організаційній структурі підприємства, в яких вживають заходів, спрямованих на зниження рівня ризиків, що впливають на фінансову стійкість підприємства

Рис. 2. Реалізація заходів щодо управління ризиком зниження фінансової стійкості в організаційних підрозділах підприємства

У сучасних умовах господарювання, що характеризуються високим рівнем невизначеності, досягнення стратегічних фінансових цілей підприємств та забезпечення їхньої довгострокової фінансової стійкості неможливе без створення ефективною системи стратегічного фінансового менеджменту, невід'ємним елементом якого є механізм управління ризиком зниження фінансової стійкості.

В умовах національної економіки головними ризиками, що стримують довгостроковий розвиток і спричиняють до втрати фінансової стійкості суб'єктів господарювання, як свідчить проведений аналіз, є податковий, інвестиційний, операційний ризики та ризик зниження ліквідності. Побудова ефективною системи стратегічного управління фінансовою стійкістю, що включає підсистему управління ризиком, сприятиме підвищенню фінансової стійкості суб'єктів господарювання в умовах зростаючої конкуренції та невизначеності на внутрішньому і світовому ринках.

1. Бланк І. А. Финансовая стратегия предприятия. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 720 с.
2. Вітлінський В. В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті. – К.: Борисфен-М, 1996. – 336 с.
3. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
4. Савчук В. Риск – стратегическое дело // & стратегии. – 2005. – № 10. – С. 12–21.
5. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы: Логистикоориентированное проектирование бизнеса / А.Д. Канчавели, А.А. Колобов, И.Н. Омельченко и др. Под ред. А.А. Колобова, И.Н. Омельченко. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2001. – 600 с.

6. Теорія фінансової стійкості підприємства. Монографія / М.С. Заюкова, О.В. Мороз та ін. За ред. М.С. Заюкової. – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2004. – 155 с.

MANAGEMENT BY RISK OF LOSS OF FINANCIAL FIRMNESS OF ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF VAGUENESS OF EXTERNAL ENVIRONMENT

I. Pryymak

Ivan Franko National University of Lviv

The concept of risk of loss of financial firmness of enterprise as result of vagueness is explored, principal reasons and risk factors are selected, and also chart of process of management by financial firmness of enterprise with the subsystem of management by the risk is offered.

Key words: financial firmness of enterprise, risk of loss of financial firmness, factors of risk, management by the risk.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКОМ ПОТЕРИ ФИНАНСОВОЙ СТОЙКОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ

И. Приймак

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Исследовано понятие риска потери финансовой стойкости предприятия, как результата неопределенности; выделено основные причины и факторы риска, а также предложено схему процесса управления финансовой стойкостью предприятия с подсистемой управления риском.

Ключевые слова: финансовая стойкость предприятия, риск потери финансовой стойкости, факторы риска, управления риском.